

8. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΛΟΥΤΡΩΝΟΣ ΠΑΡΑ ΤΟ ΝΗΣΙ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

(Πίν. 43)

Ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ κατὰ τὸ θέρος τοῦ ἔτους 1966 εἰς τὰ βορειοδυτικὰ τοῦ χωρίου Νηοὶ Ἀλεξανδρείας ἀναφανέντος καὶ κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος του ἐρευνηθέντος ρωμαϊκοῦ λουτρῶνος (ΠΑΕ 1966, σ. 24 - 29) ἐγένετο καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1968 ὑπὸ τῆς ὑπογραφούσης¹.

Ὡς σκοπὸς τῆς ἐφετινῆς ἐργασίας ἐτέθη ἅφ' ἑνὸς μὲν ἡ κατὰ τὸ δυνατὸν πλήρης ἀποκάλυψις τοῦ ὥς ἄνω κτηρίου, ἅφ' ἑτέρου δὲ ἡ διακρίβωσις τοῦ ἐὰν τοῦτο περιεβάλλετο καὶ ὑφ' ἑτέρων κτισμάτων. Ὡς προσφορώτεροι διὰ τὴν ἐρευναν ἐθεωρήθησαν οἱ κατὰ τὸ βόρειον καὶ τὸ δυτικὸν πέρας τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἔτους 1966 τομεῖς.

Εἰς τὸν βόρειον τομέα καὶ παραλλήλως πρὸς τὸ κτήριο ἐχαράχθη μία παραλληλογράμμου διατομῆς τομῇ, ἣτις οὐδὲν ἄξιον λόγου ἀπέδωκε, καίτοι ἡρευνήθη μέχρι βάθους 0.50 μ. Τὰ εἰς βάθος 0.30 μ. περισυλλεγένητα θραύσματα κεράμων καὶ πλίνθων θὰ ἀνῆκον ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἀνωδομίαν καὶ τὴν στέγην τοῦ κτηρίου, θὰ κατέπεσον δὲ κατὰ τὴν καταστροφὴν τούτου.

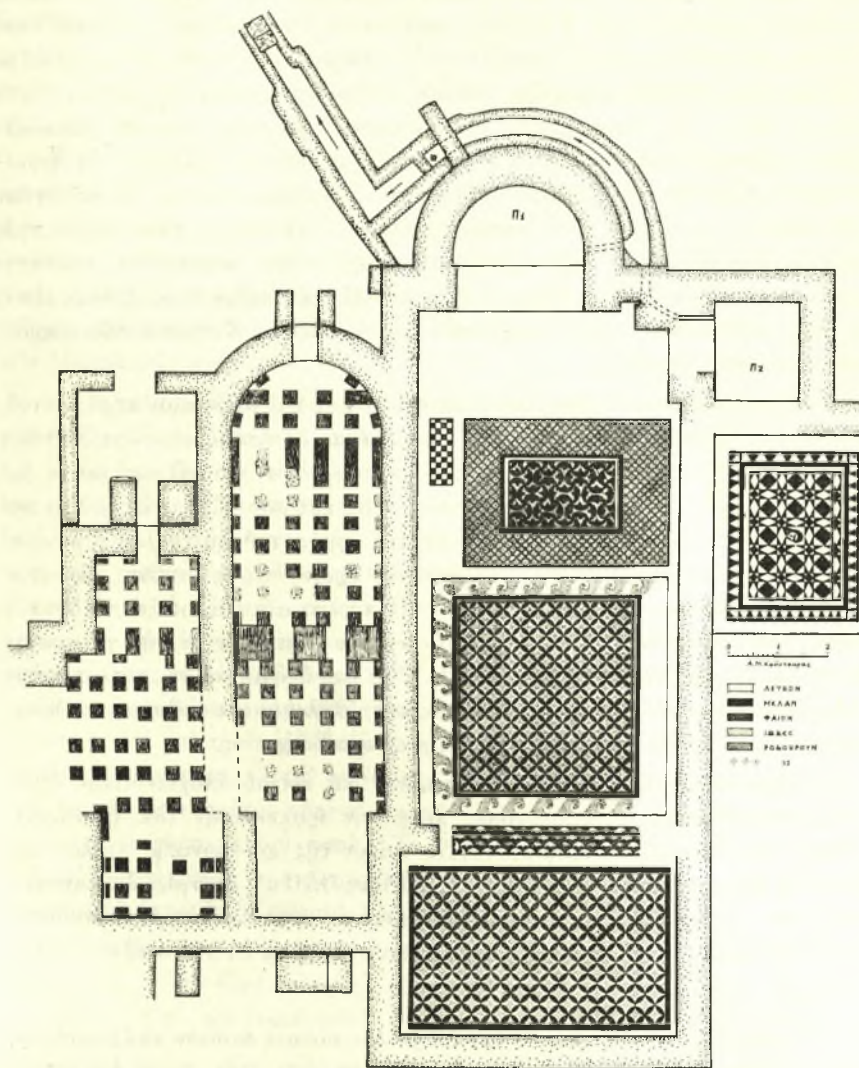
Δυτικῶς τοῦ κτηρίου καὶ ἐπίσης παραλλήλως πρὸς αὐτὸ ἐχαράχθησαν ἕτεραι δύο παραλληλογράμμου διατομῆς τομαί, αἵτινες παρουσίασαν τμήματα θεμελιώσεων. Κατόπιν τούτου καὶ μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ πρὸς Βορρᾶν τομέως, ἀποδείχθεντος ἀγόνου, ἡ ἀνασκαφὴ διεξήχθη μετ' ἐπιτάσεως εἰς τὸν δυτικὸν τομέα πρὸς ἀποκάλυψιν τῶν νέων στοιχείων καὶ πληρεστέραν κατανόησιν τῆς λειτουργίας τοῦ κτηρίου.

Κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς μεγάλης αἰθούσης τῶν τριῶν μωσαϊκῶν δαπέδων² (βόρειον τμήμα, πρβ. ΠΑΕ 1966, 28) καὶ κατὰ τὸν μέγαν ἄξονα

¹ Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ἔλαβον μέρος ὁ Ἐπιμελητὴς κ. Ἰω. Τουράτσογλου καὶ ὡς ἐπιστάτης ὁ Ἀρχιφύλαξ τοῦ Μουσείου Βεροῖας Παν. Ξυλαπετσίδης. Τὸ σχέδιον συνεπλήρωσεν ὁ σχεδιαστὴς κ. Ἀργ. Κούντορας. Ἀπαντας εὐχαριστῶ θερμῶς διὰ τὴν πολύτιμον συνδρομὴν των.

² Τὸ ἐν ΠΑΕ 1966, σ. 26 σχέδιον ἔχει τὸν δυτικὸν τοῖχον τῆς αἰθούσης ταύτης κατὰ συμπλήρωσιν, δι' ὃ καὶ παρουσιάζει διαφορὰν πρὸς τὸ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δεδομένων τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς συμπληρωθὲν καὶ αὐτόθι δημοσιευόμενον σχέδιον. Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφὴν ἀπεδείχθη, ὅτι τὸ ἐσωτερικὸν μήκος τῆς αἰθούσης ταύτης εἶναι 14.60 μ. καὶ οὐχὶ 12.80 μ., ὡς ὑπελογίσθη ἀρχικῶς. Ἡ πλάτους 1.80 μ. νεωστὶ ἀποκαλυφθεῖσα αὕτη λωρὶς οὐδὲν ἔχνος ψηφιδωτῆς ἐπιστροφῆς παρουσίασεν.

αὐτῆς ἀπεκαλύφθη ἡ ἀρχὴ ἀνωδομῆς ἀψίδος, μορφῆς ἐπηξημένου ἡμικυκλίου, ἐσωτερικῶν διαστάσεων χορδῆς μὲν 2.64 μ. βέλους δὲ 1.63 μ.

Εἰκ. 1. Κάτοπις τοῦ ρωμαϊκοῦ λουτρῶνος παρὰ τὸ Νησί Ἀλεξανδρείας.

(εἰκ. 1, πίν. 43α). Ὁ ἡμικυκλικός, πάχους 0.75 μ., τοῖχος τῆς ἀψίδος εἶναι ἐκτισμένος διὰ θραυσμάτων πώρου λίθου, συνδεδεμένων δι' ἄμμοκονιάματος

κατὰ τὸ «κολυμπητόν» σύστημα. Παχέα στρώματα ἀμμοκονιάματος διασώζονται ἐπίσης ἐπὶ τῆς ἄνω ὀριζοντίου ἐπιφανείας τοῦ τοίχου τούτου. Οὗτος ὀρίζεται ἐξωτερικῶς ὑπὸ ἡμικυκλικοῦ ὠσαύτως, ὁμοκέντρου πρὸς αὐτὸν κτιστοῦ ἀγωγοῦ, οὗτινος ὁ πυθμὴν καλύπτεται ὑπὸ μεγάλων ὀπτοπλίνθων. Πλάτος ἀγωγοῦ 0.24 μ., ὕψος 0.31 μ. Πάχος τοίχων ἀγωγοῦ ± 0.32 μ. Ἐσωτερικῶς ἡ ἀψὶς σχηματίζει πύelon, σωζομένου βάθους ± 0.31 μ., φέρουσιν κατὰ τὰς παρειάς της ὑπολείμματα ὀρθομαρμαρώσεως (διασώζει ἐννέα πλάκας ἐκ μαρμαρίου). Τὸ δάπεδον τῆς πύελου ἐξ ἄλλου, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ παχέος ἐρυθρωποῦ ἀσβεστοκονιάματος διασωθέντων ἀποτυπωμάτων, ἔφερε ποτε μαρμαροθέτημα. Ἡ πύελος ἐπεκινῶναι πρὸς τὴν μεγάλην αἵθουσιν τῇ βοηθείᾳ χθαμαλοῦ τοίχου - κατωφλίου, καλυπτομένου καὶ τούτου ὁμοίως ὑπὸ κονιάματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διασώζονται εἰσέτι οἱ τύποι τῶν ἁρμῶν τῶν ὑπαρχουσῶν ποτε ἀλλὰ μὴ ἀνευρεθεισῶν μαρμαρίων πλακῶν στρώσεως.

Ἐκατέρωθεν τοῦ κατωφλίου, κατὰ τὸ νότιον καὶ τὸ βόρειον πέρασ αὐτοῦ, ὑψοῦνται παραστάδες εἰς σχῆμα Γ, ἐκτισμέναι δι' ἐπαλλήλων ὀπτοπλίνθων (σωζ. ὕψος 0.24 μ.). Ὁ πώρινος τοῖχος - κατώφλιον συνεχίζεται μόνον βορείως, τέμνων τὸν ἡμικυκλικὸν ἀγωγόν, ὅστις καὶ συνεχίζεται ὑπ' αὐτὸν καὶ περατοῦται εἰς ἀπόστασιν 3.56 μ. ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἡμικυκλικοῦ κτίσματος, ἀποτελῶν τοιοῦτοτρόπως τὸ δυτικὸν ὄριον ἐτέρας πύελου, ὀρθογωνικῆς, διαστάσεων 1.67 μ. \times 2.02 μ. Ἡ πύελος αὕτη ἀποτελεῖ τὸ δυτικὸν πέρασ τοῦ μικροῦ δωματίου¹, ἐν ᾧ τὸ μωσαϊκὸν δάπεδον μὲ τὴν γυναικείαν κεφαλὴν (ΙΑΕ 1966, 26, πίν. 10 β). Ὡς καὶ ἡ ἡμικυκλικὴ πύελος φέρει καὶ αὕτη κατὰ τὰς ἐσωτερικὰς παρειάς της ὑπολείμματα ὀρθομαρμαρώσεως κατὰ τμήμα δὲ τοῦ δαπέδου της ἔχνη μαρμαροθετήματος.

Ἀμφότεραι αἱ πύελοι² ἀπωχετεύοντο διὰ κοινοῦ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ, κατεσκευασμένου ὁμοκέντρως πρὸς τὴν ἡμικυκλικήν (ἰδὲ ἄνωτέρω). Οὕτω, ὑπὸ τὸν πάχους 1.06 μ. νότιον τοῖχον τῆς ὀρθογωνικῆς πύελου καὶ κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον αὐτοῦ στενός, πλάτους 0.10 μ., ἀγωγός, ἐπικοινωνεῖ μεθ' ἐνὸς τετραγώνου φρεατίου, ἐστεγασμένοι ποτὲ καὶ συγκινωνοῦντος μετὰ τοῦ ἡμικυκλικοῦ ἀγωγοῦ κατὰ τρόπον, ὥστε τὰ ἐκ τῆς πύελου ταύτης

¹ Λόγῳ τῆς μεγάλης φθορᾶς τῶν τοίχων δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐξακριβωθῇ, πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον, ἐάν ἡ πύελος ἐπεκινῶναι πρὸς τὸ ὡς ἄνω μικρὸν δωμάτιον. Τουναντίον ὑπάρχουσι σαφεῖς λείψανα παραστάδος πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ μεγάλου διαμερίσματος (νότιον).

² Πιθανώτατα αἱ δύο πύελοι ταυτίζονται ἀντιστοίχως πρὸς τὸ Labrum καὶ τὸν Alveus τῶν μεγάλων λουτρῶνων. Enciclopedia Classica, τόμ. XII «Arte Romana», τόμ. I, «L'Architettura Romana», 1959, 74.

ῥοὰτα νὰ διοχετεύονται τελικῶς, βοηθούσης πρὸς τοῦτο καὶ τῆς ποιᾶς τινος κλίσεως τοῦ ὅλου συστήματος, εἰς τὸν ἀγωγὸν τοῦτον. Εἰς τὸν αὐτὸν ἀγωγὸν ἐξ ἄλλου καταλήγουσι καὶ τὰ ἐκ τῆς ἡμικυκλικῆς πυέλου ῥοὰτα τῇ βοηθείᾳ ἐτέρου ἀγωγοῦ, στενοῦ, διερχομένου ὑπὸ τὸν πάχους 0.75 μ. τοῖχον τῆς ἀψίδος κατὰ τὸ βορειοανατολικόν του ἄκρον. Ἐνδείξεις ὑπάρχουσιν, ὅτι καὶ ἡ μεγάλη αἴθουσα ἀπαχετεύετο διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀγωγοῦ (βλ. ἐσοχὴν κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν τῆς γωνίαν).

Κατὰ τὸ νότιον τμήμα τοῦ ἀγωγοῦ τούτου καὶ ἐφαπτόμενον στενῆς ἀντηρίδος τῆς ἀψίδος (πίν. 43β) ὑπάρχει, εἰς ὑψηλότεραν τῆς κοίτης τοῦ ἀγωγοῦ στάθμην, φρεάτιον διαστάσεων 0.35 × 0.30 μ. Τοῦτο φαίνεται ὅτι συνέλεγε τὰ ῥοὰτα ἐκ τοῦ ὑπερχεριστοῦ τῆς ἡμικυκλικῆς πυέλου καὶ διὰ τινος μικροῦ, διατομῆς 0.10 × 0.05 μ., ἀγωγοῦ τὰ ὠδήγει εἰς τὴν κοίτην τοῦ ἡμικυκλικοῦ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διετηρεῖτο μία ἀνωτάτη στάθμη τῶν ῥοάτων τῆς πυέλου.

Ὁ μεγάλος ἀγωγός, δι' οὗ ἐγίνετο ἡ κοινὴ ἀποχέτευσις, περιβάλλει τὴν ἀψίδα τῆς ἡμικυκλικῆς πυέλου, ἐφαπτόμενος αὐτῆς καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ ἀναπτύγματός της πλὴν τοῦ κατὰ τὴν νοτίαν ἐξωτερικὴν γωνίαν τμήματός της. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο κάμπτεται οὗτος κατ' ὀρθὴν γωνίαν (πίν. 43β) μὲ κατεύθυνσιν πρὸς Δυσμὰς καὶ προχωρεῖ ὑπὸ τὸ εἰσέτι ἄσκαπτον τοῦ ἀγροῦ, στενούμενος προοδευτικῶς (πλάτος ἀπὸ 0.47 - 0.43 μ.). Ὡς καὶ κατὰ τὸ πρῶτον τμήμα του, τὸ ἡμικυκλικόν, ὁρίζεται ὑπὸ δύο τοίχων, ὧν ὁ μὲν βορειοδυτικὸς εἶναι ἐκτισμένος διὰ πλίνθων τῇ βοηθείᾳ ἀσβεστοκονιάματος, ὁ δὲ νοτιοανατολικὸς διὰ δύο σειρῶν πωρῶν δόμων ἄνευ συνδετικοῦ, συνολικοῦ ὕψους 0.87 μ., ἐπὶ τῶν ὁποίων σφῶνται δύο σειραὶ πλίνθων. Ἡ ἐπὶ τὸ ἐπιμελέστερον καὶ ἰσχυρότερον κατασκευὴ τοῦ τοίχου τούτου ὑπαγορεύεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐπ' αὐτὸν κυρίως κατηνύνητο ἡ ροὴ τοῦ ἀποχετευομένου ῥοάτος προτοῦ νὰ διοχετευθῇ τοῦτο ἐντὸς τοῦ στενούμενου τμήματος τοῦ ἀγωγοῦ¹. Τὸ τελευταῖον τοῦτο καλύπτεται ἐρμητικῶς δι' ὀπτοπλίνθων, διαστάσεων 0.40 × 0.34 μ., τῶν ὁποίων οἱ ἄρμοι ἔχουσι σφραγισθῇ ἰσχυρῶς δι' ὕδραυλικοῦ κονιάματος.

Ἀντιθέτως πρὸς τὸ ὅτι ἐπιστεύετο κατ' ἀρχάς, ἡ ἀψὶς τοῦ ἔνδον οἴκου (Caldarium) δὲν εἶναι πλήρης. Κατὰ τὸ μέσον της ἐβεβαιώθη ἀνοιγμα πλάτους 0.52 μ. καὶ ἐκατέρωθεν τούτου δύο μικροὶ πεσσοὶ ἐκ πλίνθων ἐν

¹ Ἡ στένωσις (τοῦ ἀγωγοῦ) ἄρχεται εἰς ἀπόστασιν 4 μ. νοτιοδυτικῶς τοῦ σημείου ἀλλαγῆς τῆς κατευθύνσεώς του. Διὰ τεχνικοῦς λόγους ἀπεφενύχθη ἡ καθ' ὅλον τὸ ἀποκαλυφθὲν μῆκος του ἀποτύπωσις τοῦ ἀγωγοῦ ἐπὶ τοῦ σχεδίου. Τὰ ὑπολειπόμενα τρία μέτρα θὰ σχεδιασθῶσιν ἅμα τῷ πέρατι τῆς ἀνασκαφῆς καὶ τῇ ἀποκαλύψει τοῦ ἀγωγοῦ καθ' ὅλον του τὸ μῆκος.

εἶδει ἀντηρίδων. Τὸ ἐπιπόλαιον τῆς κατασκευῆς τῶν ἐν λόγῳ πεσσῶν μαρτυρεῖ περὶ μεταγενεστέρως πιθανὸν προσθήκης εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τοῦ κτηρίου, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας ἐνὸς εἰσέτι Praefurnium, ἐκτὸς τοῦ κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον τοῦ ἔτους 1966 ἀποκαλυφθέντος παρομοίου εἰς τὸν μέσον οἶκον. Τὸ ἀνευρεθὲν δεύτερον Praefurnium θὰ ἔπρεπε νὰ ἦτο ὑπαίθριον.

Ἀνασκαφικὴ ἔρευνα νοτίως τοῦ μέσου οἴκου ἀπεκάλυψε παραλληλόγραμμον χώρον μετὰ στενῆς ἐξόδου πρὸς Δυσμᾶς, οὗτινος τὰ ὕψους 0.40 - 0.50 μ. τοιχία, ἐκτισμένα διὰ τοῦ «κολυμπητοῦ» συστήματος, φέρουσι τὴν σφραγίδα τῆς ἐπιπολαίας κατασκευῆς. Ὑπόθεσις, ὅτι τὸ ἀποκαλυφθὲν δωμάτιον θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐχρησίμευεν ὡς Apodyterium, φαίνεται μᾶλλον ἀπίθανος.

Ἐκ τῶν κινητῶν εὗρημάτων, ἐξαιρετικῶς πενιχρῶν ἐξ ἄλλου εἰς ποσότητα, ἀναφέρονται λαβαὶ καὶ ὀστρακα μεγάλων ἀγγείων, φέροντα παραλλήλους πλαστικὰς αὐλακας, θραύσματα ὑαλίνων ἀγγείων, ὅστ᾽ αὐτῶν καὶ τμῆμα ἄνω γνάθου ἵπποειδοῦς, ἅπαντα ἀνευρεθέντα εἰς τὸν δυτικῶς, ἐκτὸς τοῦ κτηρίου, χώρον. Ὑπολείμματα καύσεως παρετηρήθησαν κατὰ τὴν ἐξοδὸν τοῦ δευτέρου Praefurnium.

ΑΓΓΕΛΙΚΗ Κ. ΑΝΔΡΕΙΩΜΕΝΟΥ

α. Ἡ πύελος μετὰ τοῦ ἡμικυκλικοῦ ἀγωγοῦ, ὁρῶμενα ἀπὸ ΒΔ.

β. Ὁ ἀγωγὸς κατὰ τὸ σημεῖον τῆς πρὸς τὰ ΝΑ. γάμψεώς του.